

картиною світу письменника. Остання як сукупність уявлень про оточуючий світ у формі системності знань з категоріями пізнання і сфер буття як найбільш загальними її параметрами входить в структуру лексико-семантичної організації мовних засобів художнього твору. Специфіка такого аналізу полягає у розкритті контекстуальної семантики слова і стилістичного забарвлення мовних одиниць, що виявляється на рівні синтезу зображальних засобів мови, показу енергії словесних образів, співвіднесених з авторським задумом.

ЛІТЕРАТУРА

1. Болотнова Н.С. Художественный текст в коммуникативном аспекте и комплексный анализ единиц лексического уровня. - Томск, 1992.
2. Брутян Г.А. Гипотеза Сепира - Уорфа. - Л-Е., 1968.
3. Виноградов В.В. История русских лингвистических учений. - М., 1978.
4. Гадамер Г.-Г. Истина и метод. - М., 1988.
5. Гримич Г.М. Загадка творчого бунту: Новелістика укр. шістдесятників: Літ.-крит. нарис. - К., 1993.
6. Гумбольдт В. Избранные труды по языкознанию. - М., 1986.
7. Дрозд В.Г. Листя землі. - К., 1992.
8. Єрмоленко С.Я. Фольклор і літературна мова. - К., 1987.
9. Іваничук Р.І. Журавлиний крик. - Львів, 1989.
10. Колшанский Г.В. Объективная картина мира в познании и языке. - М., 1990.
11. Лотман Ю.М. Структура художественного текста. - М., 1978.
12. Мукаржовский Я. Структурная поэтика. - М., 1996.
13. Роль человеческого фактора в языке. Язык и картина мира. - М., 1986.
14. Соколовская Ж. Картина мира в значениях слов. Семантические фантазии или катехизис семантики. - Симферополь, 1993.

АНАЛІЗ ОРФОГРАФІЧНИХ ВІДХИЛЕНЬ, ЗУМОВЛЕНИХ ДІЄЮ ПІВДЕННО-ЗАХІДНИХ І ПІВДЕННО-СХІДНИХ ГОВОРІВ

Хом'як І.М.,

доктор педагогічних наук,
завідувач кафедри методики викладання
і культури української мови РДГУ

Серед мовленнєвих норм української літературної мови чільне місце займають орфографічні. Проблемі дотримання їх, вироблення правописних умінь і навичок у школярів загальноосвітніх навчальних закладів присвятили наукові роботи О.М.Біляєв, Л.М.Симоненкова, М.С.Вашуленко, М.В.Бардаш (Сокирко) та ін.

Під орфографічною грамотністю розуміється вміння вживати орфограми (букву, дефіс, риску, пропуск, контакт, апостроф) у процесі передачі звукового мовлення на письмі відповідно до встановлених правил. Однак звукове мовлення не завжди відповідає загальноприйнятим орфографічним нормам, воно здатне змінюватися в тому чи тому мовленнєвому середовищі. Перед автором статті постало завдання проаналізувати орфографічні помилки, зумовлені дією південно-західних і південно-східних говорів.

З цією метою нами було проведено написання творчих робіт у 5-7 класах окремих міських, селищних і сільських шкіл Волинської, Дніпропетровської, Донецької, Житомирської, Закарпатської, Запорізької, Івано-Франківської, Київської, Львівської, Одеської, Рівненської, Тернопільської, Херсонської, Хмельницької і Чернівецької областей. Письмовими роботами було охоплено 2401 учня, з них 754 п'ятикласники, 796 шестикласників і 851 семикласник.

У результаті нами було виявлено типові орфографічні помилки, спричинені дією інтерференційного впливу інших мовних систем, зокрема й діалектної. Окреслимо ознаки правописних недоглядів, викликаних впливом південно-західних і південно-східних говорів.

Помилки, викликані дією південно-західних говорів
Фонетичні похибки

Помилки в написанні літер на позначення наголошених голосних звуків:
і замість **и** на місці давнього [и]: *війшли, мію, вівчення, віконав*;
є замість **я**: *вигансю, пригонсю, загансю, гориста, теле, телста, п 'ста (година), поросста, (кожного) дне*;
і замість **о** у відкритому складі: *крілики, крілям, дрів (рубаю), до відліту*;
у замість **і** на місці давнього [о]: *стул, руг*;
а замість **е** внаслідок розширеної і дещо обниженої артикуляції звука [e] в позиції після передньоязикових звуків: *даколи, дакілька*;
збереження давньоруського ы на місці и: *дрыва, грибы, мы, было*;
е замість **о**: *сема (година), шеста, півшестой, цего, вчера*.

Помилки в написанні літер на позначення ненаголошених голосних:

у замість **о**: *гудую, нагудувати, пурвав, ужина, чутирьох, гутувати, пригутую, гутуватися, декули, дудому, пунапував, удріжуть, дупумагає, купати (картоплю)*;
и замість **е** (хоча вимова [и^е] є нормою літературної мови, але порівняно з поліськими говорами ця помилка особливо помітна в ареалі південно-західних і південно-східних говорів): *принису, тишинця, ниділя, чирйда, висили'лися, вчилили, виртати, восини*;
і замість **и**: *скідав, поскідав, урокі, кіпіла, віхідний, віконав, вігравали, зімували, повілізали, повісипали, повіходили, вівертали, витірати*;
и замість **і**: *вечир, шисть, пиклуватися, огурки, замитаю, видлетіти, виришувати, сільмаг*;
і замість **о**: *пігнав, пігнати, післала*;

відбиття на письмі явища афези, тобто опускання ненаголошеного голосного при збігові з іншими голосними на межі або всередині слів: *поптирати (пообтирати), побмальований (пообмальований)*.

Помилки в написанні літер, що передають приголосні звуки

Відображення на письмі оглушеної вимови дзвінких приголосних в абсолютному кінці слова і в позиції перед глухими: *слове, наприклат, виноград, горот, вздовш; у групці, допомохти, звітки, вашко, тяшкий, нішки, фретки, лішка, бутка, подрушка*.

Відбиття на письмі депалаталізації м'якого [р]: *бураки, бурачиння, трома, перевірила, градки, втрасували (горіхи); бур'як, вечер'я, повечер'яють, Зор'яна, горячий, повітр'я, загор'яти, гр'ядки, на deer'ях*.

Передача на письмі депалаталізованої вимови приголосного [т]: *трете, третій; викидают, печут, косят, идут, їдят, витягают, берут, виконуют, навчши, маот, складают, готовится*.

Вживання апострофа після літер, що передають депалаталізовані приголосні перед **я,ю,є**: *свято, святий, святити, святиня, святковий, по-св'ятковому, поев'ячеиня, Св'язоземський, Різв'яні, вз'яла, взявся, хазяїн, л'ють, лл'ється, дит'ячий*.

Стягнення довгих м'яких приголосних у називному відмінку однини іменників середнього роду і відповідна передача його на письмі: *дорученя, колядуваня, вивченя*.

Написання **к** на місці **т** у позиції перед **і**, що походить з давнього **tj**: *кісто, кістечко*.

Передача на письмі зубно-губного [ф], що відповідає звукосполученню [xʲ]. *фасоля, фасолевий*.

Спрощена передача на письмі африкат [дж], [дз]: *підхожу, прихожу, вивожу, кукуруза, кукурузяний*.

Морфологічні, фонетично-морфологічні помилки

Іменник. Вживання закінчення *-ови* в давальному відмінку однини іменників I і II відмін чоловічого роду: *Вадимови, Мітови, татови, куцови, псови*.

Закінчення *-и* в давальному і місцевому відмінках однини іменників I і II відмін жіночого і середнього роду з основою на м'який приголосний: *у лікарни, на кухни, в поли*.

Закінчення *-ов, -ом* в орудному відмінку однини іменників I, II і III відмін: *ногов, водов, книжков, коровое, нождачков, подружков, мамов, бабов, Оксанов, Маринов, Надьов, осінньов; настройом, крайом, листьом, хлопцьом, Саином, м'ячом*.

Закінчення *—ів* у родовому відмінку множини іменників I відміни: *березів, берізків, вівців*.

Закінчення *-і* в іменниках жіночого роду I відміни в називному відмінку множини: *дві*

сестрі, дві руки.

Прикметник. Закінчення *-ов* в орудному відмінку однини: *довгов, знайомов, новое.*

Закінчення *-и* в називному відмінку множини: *мали, тепли, кволи, надійни.*

Займенник. Вживання стягнених форм займенників: *мею, твою, своєю.*

Числівник. Написання *-ить, -ить* замість *-ять*: *дев'ять, десять, дванадцять, двіста сімнадцять; двадцять, шістнадцять.*

Дієслово. Написання зворотних дієслів з часткою *ся*, якій властиве варіантне звуко-буквене відображення: *верталися, прийшлися, купалися, загубилися, розбіглися, здавалися, граймоси, вертаюси; вчитисі, вожусі, починаються кінчаютсі, спізнавсі; помиюсе, наймсе, вбираюсе, повчусе.*

Вживання частки *ся (сі)* в пре- і постпозиції стосовно дієслова: *«Вмиюсі, наймсі, потім сі дивлю телевізор»; «Май файно напасли си корови».*

Відображення на письмі фонетично і морфологічно трансформованих форм давнього перфекта: *пійилисьми, хотілисьми, робилисьми.*

Збереження особової флексії —*м* у дієсловах І дієвідміни в І особі однини під впливом атематичних дієслів: *заміталам, найшлам, помагалам, хотілам.*

Вживання в дієсловах І дієвідміни в І особі однини флексії *-у*, перед якою [j] заступається [в]: *«Я вставу, збираву посуду, помиву її, пак витираву ручником і складову».*

Зміна кінцевих основи *г,к* на *-чи*: *«Ми йшли печи крумпли, січи бурак».*

Написання в дієсловах II дієвідміни в 3 особі однини закінчення *-е* замість *-ить*: *робе, світе, любе, круте, приходе.*

Випадання закінчення *-ть* у 3 особі однини: *він дивися, пташка несеся.*

Прислівник. Розчленоване вживання обставинних прислівників: *після вчора закопували картоплю; поза вчора ходили до лісу; у літі дозирала корову; в осінь трава жовтіє; до мів йшли разом; пуд вечур допомагаю січи быля.*

Лексичні помилки

Фонетично-лексичні помилки: *позераю (дивлюся), відів (бачив), япка (яблука), вітті (звідти), нарOVERи (на велосипеді).*

Фонетично-граматично-лексичні: *на здобкати (наступити на ногу), наклаби (на боки), в шитка худоба (вся), за порую худобу (порядкую), корови синапудили (злякалися), шкірили си (сміялися), піе путні (піввідра), нсналапавши риби (не впіймавши), квасцьом (щавлем), зняньов (зтатом), вуйкови (дядькові по матері), стаміце (з того місця).*

Помилки, викликані впливом південно-східних говорів

Фонетичні помилки

Помилки в написанні літер на позначення наголошених голосних звуків:

о замість **і** у закритому складі: *комната, кошка, кільце, горка, коров, трошки, кончики, настольний;*

і замість **и** в запозичених і власне українських словах: *касір, бригадір, дайвай, горіще, пріласкас, Суліновка:*

о замість **е**: *зільонка, боксьор, свойому,*

и замість **і**: *всих, усих.всим, Мариуполь, відкіль (з'явився), Маркиз (назва kota)',*

а замість **я**: *двадцатий (рік), трицатий.*

Помилки в написанні літер на позначення ненаголошених голосних:

и замість **е**: *систою, нима, обличить пиритворений, зимлянки, тилішати;*

е замість **и**: *пережевала, напесала, шведка', песьменні, прелетіли, преніс;*

а замість **о**: *хажу, вана, показав, четвероногий;*

о замість **і**: *виходний, розоб'є, проводки', достала.*

Помилки в написанні букв, що передають приголосні звуки

Збереження на письмі пом'якшеної вимови шиплячих приголосних: *печють, плачють, найдорожця, частіше, чьорний, творчя, учю, чьотири, захищається, прощальний, жвачька, нічь.*

Передача на письмі оглушеної вимови дзвінких приголосних у кінці слова і в середині слова перед глухими: *підрат, посут, шиколат, шеколатка, горочики, молотийий, гристи, віткритий, росповід, росповідсти, росповідь.*

Вживання **н** після літери на позначення губного приголосного [м] перед [а] з [к]: *мясо, мняти*.

Морфологічні, фонетично-морфологічні помилки

Іменник. Написання закінчення *-ою* в орудному відмінку однини в іменниках I відміни м'якої і мішаної груп: *тишою, мишою, земльою, Натальою, Вальою*.

Відбиття на письмі незмінюваності кінцевого основи [к] перед закінченням *-і* в давальному і місцевому відмінках однини іменників I відміни: *нарічки, ненькі, Маринкі, Жанкі*.

II рикметни к.Змішування закінчень у прикметниках твердої і м'якої груп: *дружний - дружній, самотійний - самотійній*.

Дієслово. Вживання закінчення *-е* в дієсловах II дієвідміни в 3 особі однини теперішнього часу: *ходе, приходе, уходе, любе, купе, побаче, віре, зваре*.

Відображення на письмі відсутності чергування приголосних **д - дж, т-ч, з-ж, с-щ** формах I особи однини дієслів II дієвідміни: *воду, ходю, заходю, глядю, крутю, возю, носю, приносю*.

Втрата ненаголошеного кінцевого *-с* у 3 особі однини теперішнього часу дієслів I дієвідміни: *повкида, ляга, біга, слуха, не пуска, не зна*.

Лексичні помилки

Фонетично-лексичні помилки: *сахарь (цукор), перепугався (перелякався), время (час), кициня (кошеня)*.

Фонетично-граматично-лексичні помилки: *невсіва (не встигає), невідкаже (не відмовить)*.

Знання типових ознак орфографічних недоліків, викликаних дією південно-західних і південно-східних говорів, дає можливість організувати пропедевтичну роботу з метою запобігання помилок під час письма. У подальших публікаціях виникає потреба в аналізі орфографічних похибок, спричинених впливом північноукраїнських говорів.

ВІДБІР ТЕКСТОВОГО МАТЕРІАЛУ ДЛЯ РОЗВИТКУ ЕКСПРЕСИВНИХ УМІНЬ УСНОГО МОВЛЕННЯ

Гронь Л.В.,

канд. пед. наук, старший викладач
кафедри романо-германської філології

Рівненський державний гуманітарний університет

У статті розглядається проблема відбору текстового матеріалу для розвитку експресивних умінь усного мовлення на початковому ступені навчання на мовних факультетах вищих навчальних закладів. Сформульовані вимоги до текстів, на основі яких відбувається ефективно формування та розвиток експресивних умінь усного мовлення.

В статье рассматривается проблема отбора текстового материала для развития экспрессивных умений устной речи на начальном этапе обучения на языковых факультетах высших учебных заведений. Сформулированы требования к текстам, на базе которых эффективно формируются и развиваются экспрессивные умения устной речи.

This article deals with the problem of selection of text material for developing of expressive oral speech skills in teaching the primary stage students of the linguistic departments at higher educational institutions. The requirements to the texts for effective formation and development of expressive oral speech skills have been formulated.

Стаття присвячена проблемі відбору текстового матеріалу для розвитку експресивних умінь усного мовлення іноземною мовою. Актуальність проблеми обумовлюється необхідністю покращення якості володіння усним мовленням на початково-